

Suomen luonto- ja ympäristökoulujen liitto ry – Hyväksytty syyskokouksessa 2020

LYKE-verkoston yhdenvertaisuussuunnitelma ja sen taustaselvitys

Meri Elonheimo

Sisällys

1.	<i>Mikä yhdenvertaisuussuunnitelma?</i>	2
	Mitä yhdenvertaisuus tarkoittaa?	2
	Miksi yhdenvertaisuussuunnitelma tehdään?	2
	Työkaluja, asiantuntemusta ja sanastoa yhdenvertaisuustyöhön	3
2.	<i>Yhdenvertaisuuden nykytila LYKE-verkostossa</i>	3
	Yhdenvertaisuus LYKE-verkoston ja Luonto- ja ympäristökoulujen liiton toiminnassa	3
	Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus työsuhteissa – luonto- ja ympäristökoulut työnantajana	4
	Yhdenvertaisuussuunnittelu toimipisteissä	4
	Yhdenvertaisuuden toteutuminen – työpajatyöskentelyn ja -kyselyn tulokset	4
	Yhdenvertaisuuden toteutuminen toimipisteiden toiminnassa	5
	Yhdenvertaisuus LYKE-verkostossa	5
	Viestintä ja alueellinen tasa-arvo	6
	Osallisuuden ja syrjinnän kokemukset verkostossa	7
	Moninaisuuden näkeminen verkostossa	8
	Yhteenveto yhdenvertaisuuskyselystä	8
3.	<i>Tavoitteet ja kehittämistoimenpiteet</i>	9
	Seuranta ja jatkuvuus	10
4.	<i>Yhdenvertaisuuden edistäminen luonto- ja ympäristökouluissa</i>	10
	Saavutettavuus	11
	Esteettömyys	11
	Sukupuolittietoisuus ja normikriittisyys	12
	Kulttuurisensitiivisyys	12
	Epäasialliseen käyttäytymiseen puuttuminen	13
	Turvallinen ilmapiiri	13
	Luonto- ja ympäristökoulujen vahvuudet ja hyvät käytännöt yhdenvertaisuustyössä	14
5.	<i>Yhdenvertaisuustyökaluja LYKE-verkoston toimipisteille</i>	18
	Yhdenvertaisuuden tarkistuslista LYKE-toimipisteille	18
	Yhdenvertaisuusprosessin malli LYKE toimipisteille	19
	Viestintä yhdenvertaisuustyöstä	19
6.	<i>Linkkejä yhdenvertaisuuteen</i>	20

1. Mikä yhdenvertaisuussuunnitelma?

Mitä yhdenvertaisuus tarkoittaa?

Yhdenvertaisuus tarkoittaa kaikkien ehdotonta ja luovuttamatonta oikeutta olemassaoloon omalla itsenään, samanarvoisena toisten kanssa. Jokaisella on oikeus tulla kohdelluksi yhdenvertaisesti eikä ketään saa syrjiä hänen ominaisuuksiensa tai taustansa perusteella. Yhdenvertaisuus sisältää laajasti ihmisten moninaisuuden, ja esimerkiksi sukupuolten tasa-arvo on sen yksi osa.

Suomessa tasa-arvolaki kieltää syrjinnän sukupuolen perusteella sekä seksuaalisen tai sukupuoleen perustuvan häirinnän sekä suojaaa kaikkien, myös sukupuolivähemmistöjen, oikeutta sukupuoli-identiteettiin ja ilmaisuun. Yhdenvertaisuuslailla kiellettyjä syrjintäperusteita ovat ikä, alkuperä, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, poliittinen toiminta, ammattiyhdistystoiminta, perhesuhteet, terveydentila, vammaisuus, seksuaalinen suuntautuminen tai muu henkilöön liittyvä syy.

Yhteiskunta ei kuitenkaan ole yhdenvertainen, vaan meillä on epäreiluja valtasuhteita ja syrjiviä rakenteita. Erityisesti vähemmistöasemassa olevat ovat vaarassa tulla syrjityksi. Syrjintä ei ole usein näkyvää, vaan enemminkin ennakkoluuloja, oletuksia ja hienovaraista poissulkemista.

Siksi **yhdenvertaisuus on paitsi arvo ja tavoite myös toimintaa** syrjivien normien, ennakkoluulojen ja valtasuhteiden kyseenalaistamiseksi ja purkamiseksi. Yhdenvertaisuustyöllä luonto- ja ympäristökoulutoimintaa tehdään esteettömäksi ja saavutettavaksi kaikille.

Miksi yhdenvertaisuussuunnitelma tehdään?

Suomen luonto- ja ympäristökoulujen liiton strategiassa 2020–2022 yhdenvertaisuus ja tasa-arvo on nostettu toiminnan keskeisiksi arvoiksi luonnon kunnioittamisen, yhteisöllisyyden ja rohkeuden rinnalle. Strategiassa yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toiminnan arvopohjana määritellään näin:

”Ympäristökasvatus kuuluu kaikille. Luonto- ja ympäristökoulutoimintaan on helppo osallistua, se on esteettömästi ja tasa-arvoisesti eri puolilla Suomea saavutettavissa. Tietoa ja materiaalia ympäristökasvatuksesta on avoimesti saatavilla.”

Yhdenvertaisuussuunnittelu lähtee liiton arvopohjasta ja vastaa myös strategian tavoitteeseen kehittää verkoston toimijoiden asiantuntemusta vastaamaan opetus-, kasvatus- ja nuorisotalon uusia tarpeita. Tuemme työllämme varhaiskasvatusta, opetusta ja nuorisotyötä, joita ohjaavassa lainsäädännössä ja määräyksissä yhdenvertaisuuden edistäminen on keskeisiä tavoitteita. Sekä esiopetuksen että perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet korostavat sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden lisäämisen merkitystä. Myös liiton saama nuorisolain (1285/2016) mukainen valtionapu velvoittaa edistämään nuorten yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja osallisuutta.

Tasa-arvolain (609/1986) tarkoitus on sukupuolten tasa-arvon parantaminen, sukupuoleen perustuvan syrjinnän estäminen ja naisten aseman parantaminen erityisesti työelämässä. Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) tarkoitus on turvata yhdenvertainen kohtelu ja estää syrjintä kaikenlaisilla perusteilla. Molemmat lait velvoittavat viranomaisia, koulutuksen järjestäjiä ja työnantajia. Niiden tulee lakien mukaan arvioida sekä edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta omassa toiminnassaan. Viranomaisilta, koulutuksen järjestäjiltä ja yli 30 henkilöä työllistäviltä työnantajilta edellytetään myös suunnitelmaa toimenpiteistä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Luonto- ja ympäristökouluille tai liitolle yhdenvertaisuussuunnitelman tekeminen ei ole lakisääteinen velvoite, mutta omalla yhdenvertaisuustyöllä voimme sekä edistää toiminnan sosiaa-

lista kestävyttä että toimia esimerkkinä ja tukea muita kasvattajia. Lisäksi liiton rahoittaja, opetus- ja kulttuuriministeriö, edellyttää yhdenvertaisuuden huomioimista.

Tämä yhdenvertaisuussuunnitelma ja taustaselvitys on dokumentti ja kehittämisen työkalu, jossa kuvataan sekä yhdenvertaisuuden toteutumisen nykytilaa että esitetään toimenpiteitä, joilla sen toteutumista käytännössä edistetään. Hyvä yhdenvertaisuussuunnittelu tapahtuu yhteistyössä käytännön toimijoiden ja toimintaan osallistujien kanssa. Heidän kokemuksensa syrjinnästä, ongelmallisista käytännöistä tai tiedon puutteesta ovat lähtökohta yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Yhdenvertaisuustyö on muun kestäväen kehityksen työn kaltaista - se ei tule koskaan valmiiksi, vaan vaatii jatkuvaa seurantaa ja kehittämistä. Kenelläkään ei ole olemassa valmiita oikeita ratkaisuja yhdenvertaisuuskysymyksiin, vaan yhteistyössä kehitettyjä ideoita ja valittujen keinojen toimivuutta tulee aika ajoin pysähtyä arvioimaan - maailman muuttuessa tarvitaan myös uusia käytäntöjä.

Työkaluja, asiantuntemusta ja sanastoa yhdenvertaisuustyöhön

Tässä suunnitelmassa on avattu luonto- ja ympäristökoulujen kannalta keskeisiksi koettuja yhdenvertaisuuteen liittyviä käsitteitä luvussa 4. Hyvän tiiviin perehdytyksen yhdenvertaisuussuunnitelmassa saat lukemalla Kaikki mukana –julkaisun kaksisivuisen [“yhdenvertaisuuden edistäjän sanakirjan” \(s. 8-9\)](#). Tasa-arvoon ja sukupuolen moninaisuuteen liittyviä käsitteitä perusteellisemmin avaa THL:n [tasa-arvosanasto](#).

LYKE-toimipisteiden hyvien yhdenvertaisuuskäytäntöjen pohjalta koottu tarkistuslista ja yhdenvertaisuussuunnittelun prosessikuvaus on luvussa 5.

Tämän suunnitelman lopussa on linkkilista sivustoista, toimijoista ja julkaisuista, jotka tarjoavat lisää tietoa ja työkaluja yhdenvertaisuustyöhön luonto- ja ympäristökouluissa.

Hyviä listauksia tahoista, joilta voi saada vähemmistö- ja erityisryhmiä koskevaa neuvontaa, löytyy [Yhdenvertaisuussuunnittelun oppaasta](#) ja nuorisotyön [Kaikki mukana? -oppaasta](#). Monipuolisesti [tarkistuslistoja eri yhdenvertaisuus- ja tasa-arvonäkökulmiin](#) löytyy globaalikasvatuksen Maailmankoulu sivustolta.

2. Yhdenvertaisuuden nykytila LYKE-verkostossa

Yhdenvertaisuus LYKE-verkoston ja Luonto- ja ympäristökoulujen liiton toiminnassa

LYKE-toimipisteiden kriteerit sisältävät runsaasti yhdenvertaisuusnäkökulmia:

- *Luonto ja ympäristökoulujen toiminta tukee opetussuunnitelmien ja varhaiskasvatussuunnitelmien arvoja ja tavoitteita*
- *Toiminta on avointa ja saavutettavaa – ryhmät valitaan julkisen haun kautta*
- *Toimipiste toimii esimerkkinä myös sosiaalisesti kestävässä toimintatavoissa ja viestii niistä asiakkaille*
- *Osallistaviin ja pedagogisesti perusteltuihin menetelmiin kuuluu lasten ja nuorten osallisuus sekä erilaisten lähtökohtien ja oppijoiden huomioiminen*
- *Luonto tai muu toiminnallinen oppimisympäristö tarjoaa mahdollisuuksia erilaisille oppijoille*

Järjestötoiminnassa yhdenvertaisuuden toteutumista edistävät monet myös muusta näkökulmasta hyvät toimintatavat. Toiminnassa vallitsee yhteisymmärrys perustehtävästä ja yhteisiin arvoihin on sitouduttu. Yhdenvertaisuuteen pyrkivät arvot itsessään ja strategiaan kirjattuna eivät kuitenkaan vielä tee toiminnasta kaikille avointa. Tällä suunnitelmalla pyritään avaamaan, mitä arvojen toteuttaminen merkitsee käytännössä.

Avoin tiedonkulku, vilkas vuorovaikutus ja osaamisen jakaminen edistävät yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuustyössä hyödyksi on myös rohkea edelläkävijän asenne, luovuus ja myönteinen suhtautuminen muutoksiin. LYKE-verkostossa konkreettisia solmukohtia yhdenvertaisuuden edistämiseksi ovat muun muassa viestintä, jäseneksi ottaminen, koulutukset jäsenistölle, hallituksen jäsenvalinnat, henkilöstöpolitiikka ja tapahtumien järjestäminen. Aika ajoin on hyvä tarkastella yhdenvertaisuuden toteutumista näissä asioissa ja etsiä kehittämiskohteita esimerkiksi jäsenille osoitetun kyselyn avulla. Lisäksi on oltava valmiutta tunnistaa syrjintää sen eri muodoissa ja puuttua esiin nouseviin syrjintätapauksiin.

Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus työsuhteissa – luonto- ja ympäristökoulut työnantajana

Tämän yhdenvertaisuussuunnitelman yhteydessä ei ole kartoitettu luonto- ja ympäristökoulujen työntekijöiden tasa-arvotilannetta, sillä työntekijät toimivat eri työyhteisöissä. Jatkossa olisi kuitenkin hyvä seurata säännöllisesti esimerkiksi eri sukupuolten sijoittumista luonto- ja ympäristökoulujen tehtäviin, toteutunutta palkkausta sekä tehdä palkkavertailua muihin samanarvoista työtä tekeviin. Viimeksi LYKE-verkoston työsuhdetietoja on selvitetty kyselyllä vuonna 2010, ja tulokset koottiin 'Luonto- ja ympäristökoulujen tila' -raporttiin.

Työnantajan on kehitettävä työolojen sekä toimintatapojen yhdenvertaisuutta henkilöstöä valittaessa ja henkilöstöä koskevia ratkaisuja tehtäessä. Toiminnan yhdenvertaisuutta on arvioitava esimerkiksi johtamisessa, rekrytoinnissa, palkkauksessa, henkilöstökoulutuksessa, uralla etenemisessä ja perehdyttämisessä. Erityisen haasteen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiselle luonto- ja ympäristökoulujen työsuhteissa asettaa työpaikkojen henkilöstön pieni määrä. Pienessä työyhteisössä sen arviointi, mikä on yhdenvertaista kohtelua, ei aina ole helppoa. Syrjintätilanteen selvittäminen voi myös tuntua vaikealta, jos työntekijä kokee olevansa yksin. Hankalissa tilanteissa voit aina kysyä keskusteluapua muilta verkoston toimijoilta tai LYKKE:n toimistolta.

Yhdenvertaisuussuunnittelu toimipisteissä

Keväällä 2020 LYKE-verkostolaisille tehtiin kysely, jolla selvitettiin yhdenvertaisuussuunnittelua LYKE-toimipisteissä. Kyselyyn vastanneista LYKE-verkoston toimipisteistä yli kolmasosa kuului organisaatioihin, joissa on tehty yhdenvertaisuussuunnitelma tai parhaillaan ollaan työstämässä yhdenvertaisuussuunnitelmaa jo olemassa olevan tasa-arvosuunnitelman lisäksi. Suurimmalla osalla toimijoista ei ollut suunnitelmaa tai tietoa siitä tai halua vastata asiaa koskeviin kysymyksiin. Lisäksi laajempien organisaatioiden suunnitelmissa ei ole välttämättä huomioitu erityisesti luonto- ja ympäristökoulujen pedagogiikkaa ja toiminnan luonnetta.

Vastausten perusteella verkostossa on tarvetta erityisesti luonto- ja ympäristökoulujen toimintaan ja palveluihin kohdistuvalle yhdenvertaisuussuunnittelulle. Kaivattiin **yhteistä suunnitelmarunkoa sekä tietoa ja yhteistä ohjeistusta lasten ja nuorten kanssa toimimisen hyvistä, yhdenvertaisuutta edistävästä käytänteistä.**

Yhdenvertaisuuden toteutuminen – työpajatyöskentelyn ja -kyselyn tulokset

Kevään 2020 koulutustapaamisen yhdenvertaisuusteemoja käsitelleen työpajan tulokset ja siihen liittyvä keskustelu LYKE-verkostossa kertovat, että verkostolla on paljon osaamista yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Ympäristökasvatuksen arvokasvatus ja kasvatus toisten hyväksymiseen ja kunnioittamiseen kulkevat käsi kädessä. Haasteita ovat riittävän ennakkotiedon saaminen ryhmistä ja oppilaiden erityistarpeista sekä rajalliset mahdollisuudet vastata erilaisiin tarpeisiin tai vaikuttaa ryhmän sosiaaliseen tilanteeseen lyhyen vierailun aikana.

LYKE-verkoston eri toimipisteiden toimijoiden jakamat kokemukset hyvistä käytännöistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi on koottu seuraavan luvun loppuun.

Yhdenvertaisuuden toteutumista eri toimipisteiden luonto- ja ympäristökoulutoiminnassa sekä verkoston toiminnassa selvitettiin kyselyllä keväällä 2020 (<https://urly.fi/1A31>). Kyselyyn vastasi 35 LYKE-verkoston toimijaa ja seuraavassa kerrotaan tuloksista.

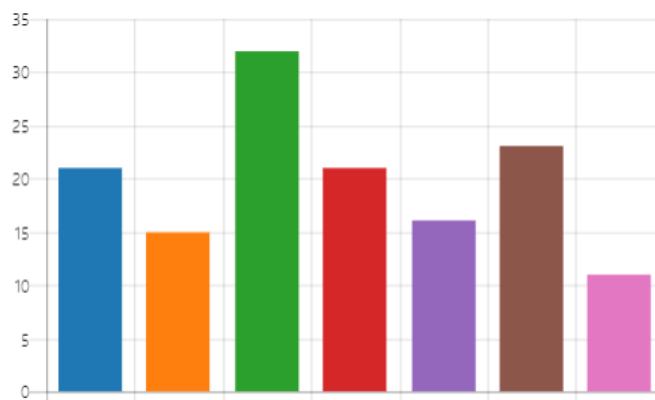
Yhdenvertaisuuden toteutuminen toimipisteiden toiminnassa

Parhaiten LYKE-toimipisteiden työssä koettiin toteutuvan sosiaalinen ja psyykinen turvallisuus, joka nousi esiin verkoston kasvattajien osaamisena myös yhdenvertaisuutta koskevilla keskusteluilla. Suurin osa vastaajista koki sukupuolisensitiivisyyden toteutuvan hyvin omassa toimipisteessään ja yli puolet vastaajista piti myös toiminnan saavutettavuutta ja kulttuurisensitiivisyyden toteutumista hyvänä. Esteettömyyden ja normikriittisyyden toteutumisen toimipisteessään koki hyväksi alle puolet vastaajista. Alle kolmasosa koki toimipisteessään olevan hyvät syrjintään ja häirintään puuttumisen toimintaohjeet.

1. Valitse seuraavista teemat, joiden koet toteutuvan hyvin oman toimipisteesi toiminnassa

Lisätietoja

● Saavutettavuus	21
● Esteettömyys	15
● Sosiaalinen ja psyykinen turv...	32
● Kulttuurisensitiivisyys	21
● Normikriittisyys	16
● Sukupuolisensitiivisyys	23
● Toimintaohjeet syrjintään ja hä...	11

Avoimissa vastauksissa nostettiin esiin tarve lisäkoulutukseen normikriittisyyteen, rasismien ennaltaehkäisyyn sekä saavutettavuuden teemaan liittyen. Kulttuurisensitiivisyyteen toivottiin lisää tukea verkostolta. Eräs vastaaja kirjoitti uskovansa verkoston kasvattajien osaavan asettua erilaisten vähemmistöjen asemaan ilman omaa vähemmistötaustaa. Toinen nosti esiin yhdenvertaisuuden haasteena ennakoasenteet tietyistä kouluista tuleviin ryhmiin.

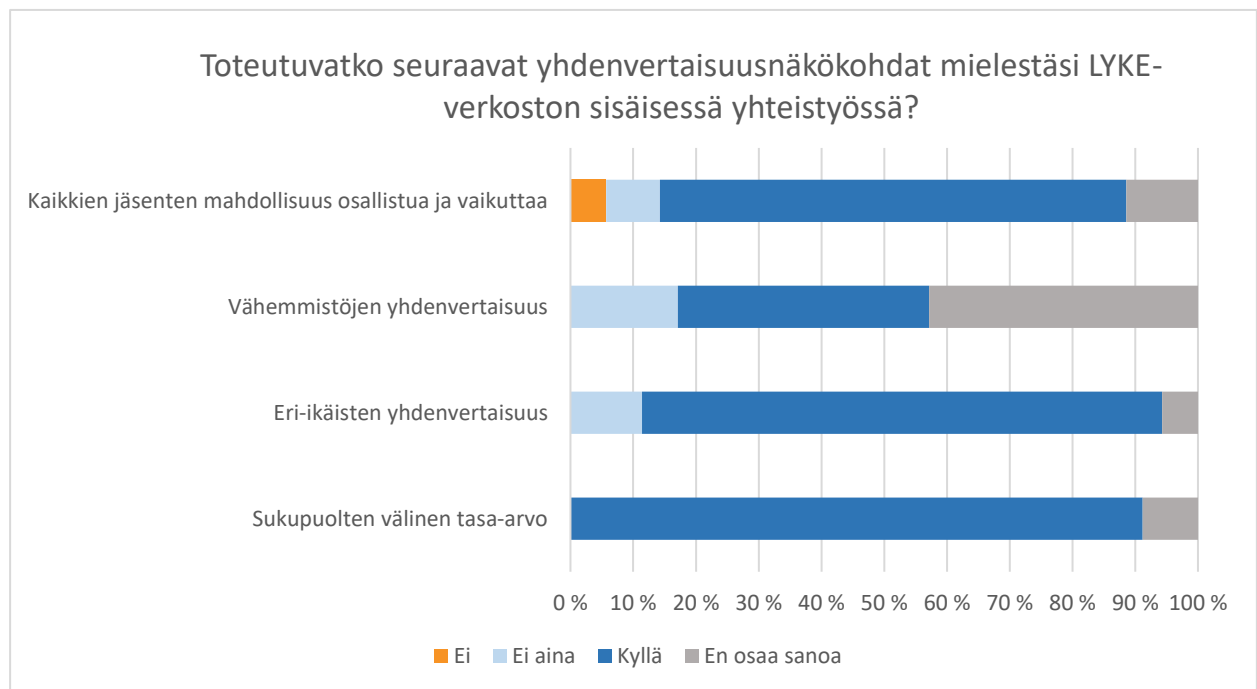
Toimipisteiden toiminnan avuksi vastaajat kaipasivat verkostolta toimintaohjeita eri tilanteisiin puuttumiseen ryhmien kanssa toimittaessa. Kuten yhdessä vastauksessa tuotiin esiin, syrjivien käytäntöjen tai toimintamallien tunnistaminen edellyttää kasvattajalta oman toiminnan reflektointia ja työyhteisöltä avointa keskustelukulttuuria, sillä luonto- ja ympäristökoulujen kasvattajat työskentelevät usein yksin. Yksi vastaaja ehdotti yhdenvertaisuuteen liittyvien kysymysten ja näkökulmien havainnoinnin lisäämistä LYKE-toimipisteiden vertaisauditoinnissa.

Yhdenvertaisuus LYKE-verkostossa

Sukupuolten välisen tasa-arvon koettiin toteutuvan verkoston toiminnassa. Avoimissa vastauksissa nostettiin esiin sukupuolijakauman luonto- ja ympäristökasvattajien tehtävissä olevan tällä hetkellä vahvasti painottunut naissukupuoleen. Verrattuna Ruotsin luontokouluihin, joissa naisten ja miesten osuus työntekijöistä on lähes yhtä suuri, LYKE-verkoston luonto- ja ympäristökoulut näyttävät erään vastaajan kuvaamana ”naisellisina ympäristöinä”.

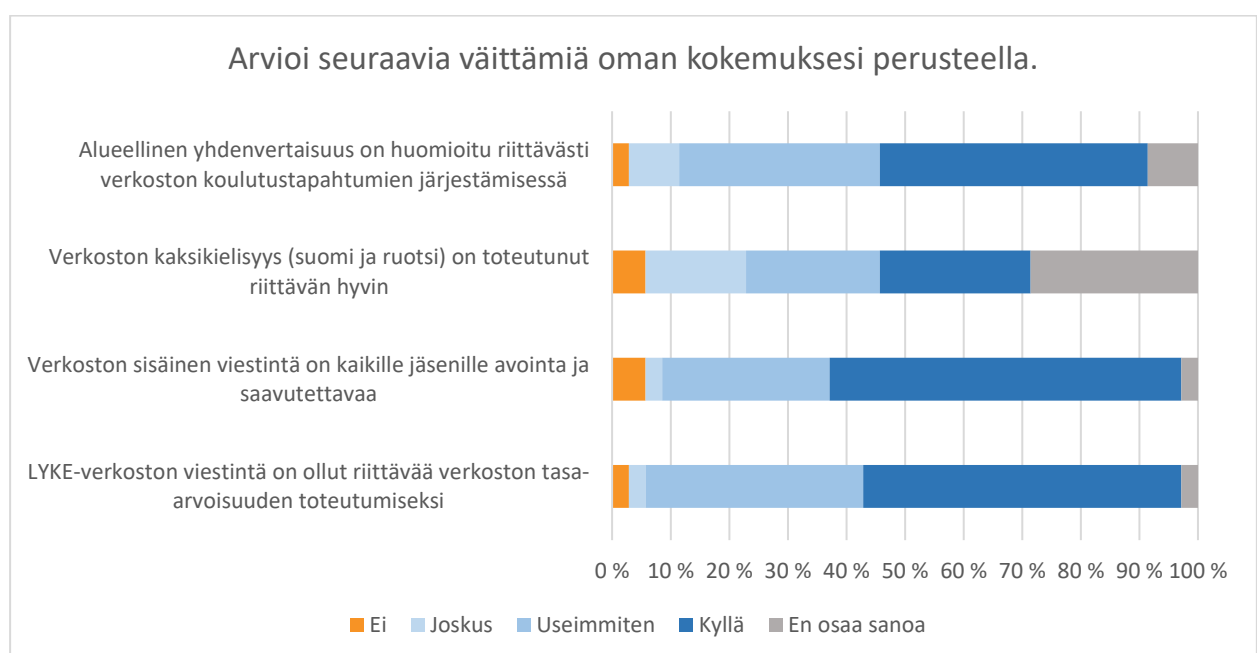
Suurin osa vastaajista koki yhdenvertaisuuden toteutuvan verkostossa eri ikäisten toimijoiden sekä kaikkien osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksien osalta, mutta muutamien

mielestä yhdenvertaisuus ei aina toteudu. Vähemmistöjen yhdenvertaisuuden toteutumisesta oli merkittävää epätietoisuutta ja lähes viidesosa vastaajista oli sitä mieltä, ettei se aina toteudu. Näitä epätasa-arvon kokemuksia ei ole kyselyvastausten perusteella mahdollista selvittää tarkemmin. Kokemuksia syrjivistä toimintatavoista olisi jatkossa hyvä kysyä ja kartoittaa avoimilla kysymyksillä verkostolle lähettävien palautekyselyiden yhteydessä.

Avoimessa vastauksessa tuotiin esiin vakituisissa työsuhteissa olevien konkareiden vahva rooli verkostossa ja pohdittiin mahdollisuuksia vahvistaa määräaikaistsuusia tekevien osallisuutta ja toimijuutta verkoston vastuutehtävissä. Tuotiin myös esiin, etteivät kaikki verkoston jäsenet osallistu tapaamisiin ja pohdittiin osallistumattomuuden syitä. Yhdeksi selitykseksi esitettiin, ettei työnantaja välttämättä anna osallistua, jos tapaamisen teemaa ei koeta merkittäväksi.

Viestintä ja alueellinen tasa-arvo

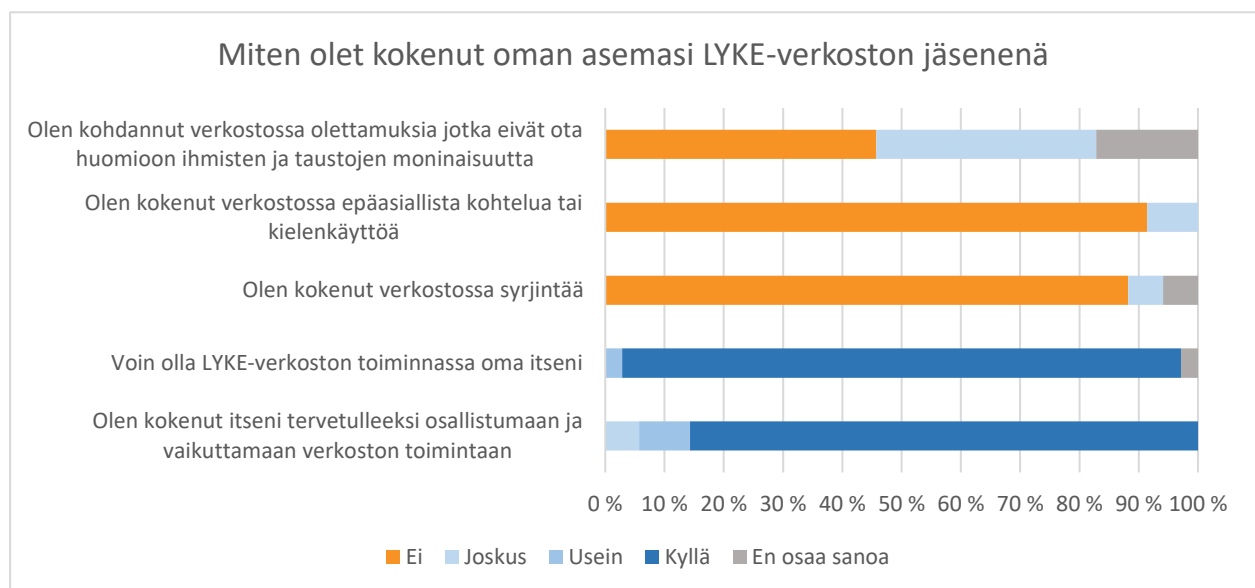

Pääosa vastaajista koki verkoston viestinnän tasa-arvoisuuden näkökulmasta riittäväksi sekä sisäisen viestinnän avoimeksi ja saavutettavaksi. Myös alueellisen yhdenvertaisuuden huomiointi koulutustapaamisten järjestämisessä koettiin pääosin riittäväksi. Kaikkien verkoston toimintatapoja koskevien kysymysten kohdalla kuitenkin osa vastaajista ei pitänyt tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista riittävänä. Eniten hajontaa tuotti verkoston kaksikielisyyden riittävän toteutumisen arviointi, jonka monet suomenkieliset kokivat ilmeisen vaikeana. Vastaajista pari koki kaksikielisyyden toteutuneen verkostossa riittämättömästi, lähes puolet ainakin useimmiten riittävästi. Luultavasti ruotsinkielisen viestinnän puutteet heijastuivat myös vastattaessa muihin viestinnän tasa-arvoisuutta ja saavutettavuutta koskeviin kysymyksiin.

Verkoston kaksikielisyyteen otettiin kantaa myös avoimissa vastauksissa. Yhteistyön muotoja toivottiin kehitettävän edelleen niin, että ruotsinkielisten olisi helpompaa kokea itsensä tervetulleeksi. Ajankohtaisviestintään toivottiin kaksikielisyyttä, jotta osallistuminen olisi mahdollista myös täysin ruotsinkielisille. Lisääntynyt ruotsinkielinen viestintä otettiin mielihyvällä ja kiitollisuudella vastaan. Mainittiin myös, että tärkeimmät materiaalit ovat saatavilla molemmilla verkoston kielillä.

Osallisuuden ja syrjinnän kokemukset verkostossa

Jäsenten kokemukset LYKE-verkoston toimintaan osallistumisesta vaikuttivat yhdenvertaisuuden näkökulmasta pääsääntöisesti positiivisilta. Pääosa vastaajista koki voivansa osallistua toimintaan omana itsenään ja olevansa tervetullut osallistumaan ja vaikuttamaan. Pääosa vastaajista ei ollut kokenut verkostossa syrjintää eikä epäasiallista kohtelua tai kielenkäyttöä, mutta molempia oli kokenut muutama vastaaja. Muutama vastaaja koki myös osallistumisensa tervetulleeksi vain joskus. Yli kolmasosa vastaajista oli kohdannut verkostossa olettamuksia, jotka eivät ota huomioon heidän tai heidän taustojensa moninaisuutta.

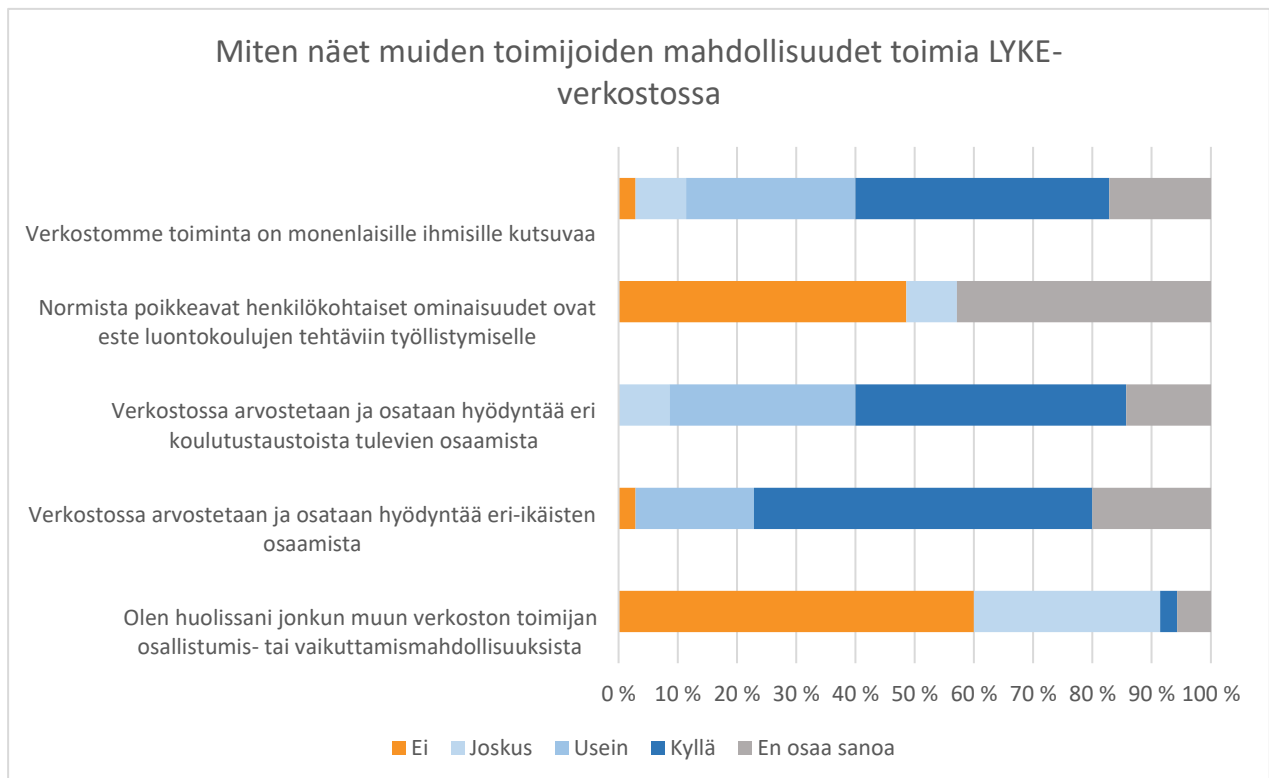

Koska vastauksissa ei avattu tarkemmin omakohtaisia kokemuksia syrjinnästä tai syrjivistä olettamuksista, kuva verkostossa koetusta syrjinnästä jää epämääräiseksi. Avoimissa vastauksissa mainittiin, että seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus ei ole ollut verkostossa esillä eikä seksuaalivähemmistöjä ole osattu välttämättä huomioida, vaan on kenties tiedostamatta pidetty yllä heteronormatiivisuutta. Myös poliittisten näkemysten koettiin joskus tulevan esiin tavalla, joka jättää huomioimatta muiden mahdollisesti eriävät näkemykset.

Moninaisuuden näkeminen verkostossa

Yli kolmasosa oli vastausten perusteella joskus huolissaan jonkun muun verkoston toimijan osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista. Avoimen vastauksen puuttumisen takia jäi kuitenkin epäselväksi, mikä tai mitkä asiat huolta aiheuttavat. Eri ikäisten samoin kuin eri koulutustaustoista tulevien osaamisen arvostus verkostossa koettiin pääosin hyväksi, tosin myös ”en osaa sanoa” vastaukset olivat melko yleisiä. Avoimessa vastauksessa esitettiin, että LYKE-verkoston jäsenten koulutustaustoja pitäisi kartoittaa, sillä tietoa näistä ei ole aina saatavilla.

Yksikään vastaajista ei ollut sitä mieltä, että normista poikkeavat ominaisuudet olisivat yksiselitteisesti este luonto- tai ympäristökouluun työllistymiseen, mutta ”en osaa sanoa” vastausten määrä oli tämän väittämän kohdalla lähes yhtä suuri, kuin niiden vastaajien osuus, jotka eivät nähneet poikkeavia ominaisuuksia työllistymisen esteenä. Suurin osa vastaajista piti verkoston toimintaa monenlaisille ihmisille useimmiten kutsuvana, yli kymmenesosa vastaajista vain joskus tai ei ollenkaan ja lähes viidesosa ei osannut kommentoida asiaa.

Yhteenvedo yhdenvertaisuuskyselystä

Yleisesti tarkasteltuna moninaisuutta ja vähemmistöjen kokemuksia koskevat kysymykset vaikuttivat vastaajille vaikeilta, sillä niihin oli annettu eniten ”en osaa sanoa” vastauksia. Tämän voi tulkita niin, ettei verkostossa ole kovin vahvaa tietoisuutta toimijoiden moninaisuudesta, eikä myöskään selkeää käsitystä, millaisena toiminta erilaisten ihmisten yhdenvertaisuuden näkökulmasta näyttäytyy.

”Moninaisuuden huomioiminen on sitä, että ihmisen identiteettiin kuuluvia eroja kunnioitetaan turvallisessa ja myönteisessä ilmapiirissä. Jokaisen olisi tunnettava itsensä tervetulleeksi ja kunnioitetuksi sellaisena kuin on. On tärkeää, että jokainen voi osallistua ilman pelkoa syrjinnästä.” http://www.kulttuuriakaille.fi/moninaisuus_mita_on_moninaisuus

Kyselyn perusteella on selvää, että asenteiden ja tiedon tasolla yhdenvertaisuus voisi verkostossa toteutua vielä nykyistä paremmin. Toimijoiden moninaisuus tulisi tiedostaa paremmin ja

arvostaa sitä. Ikäväksi koettujen tilanteiden käsittelyssä auttaa avoin ja moninaisuutta arvostava ilmapiiri sekä mahdollisuus palautteen antamiseen. Hajonta vastauksissa osoittanee, että kyselyyn vastaaminen koettiin turvalliseksi ja omat negatiivisemmatkin kokemukset uskallettiin tuoda esiin.

Yhdenvertaisuusteemojen esiin nostaminen ja pohtiminen kyselyn kautta koettiin tärkeäksi ja hyödylliseksi. Yhtenä kyselyn tavoitteena olikin lisätä tietoisuutta siten, että yhdenvertaisuuden näkökulmia osattaisiin useammin ottaa esiin arjen työssä ja palveluiden kehittämisessä. Keskustelua yhdenvertaisuusteemoista toivottiin jatkettavan tulevaisuudessa verkostotapaamisissa tai etäyhteydellä käytävissä LYKE-porinoissa.

3. Tavoitteet ja kehittämistoimenpiteet

LYKKY:n strategian ja LYKE-verkoston nykytilan perusteella yhdenvertaisuuden edistämiseksi keskeiseksi nousevat seuraavat koko verkostoa koskevat tavoitteet. Tavoitteiden yhteydessä on esitetty kehittämistoimenpiteitä tai edellytyksiä niiden saavuttamiseksi.

Tavoite 1: LYKE-verkosto edistää kaikkien saavutettavissa olevaa ympäristökasvatusta.

- Tärkeintä olisi toimipisteiden määrän, palveluiden kattavuuden ja resurssien lisääminen niin, että luonto- ja ympäristökoulujen tarjoama ympäristökasvatus olisi kaikkien saavutettavissa joka puolella Suomea erilaisille lapsille ja nuorille.
- Keinoja tuoda palveluja osallistujien lähelle ovat kiertävä luontokoulutoiminta sekä yhdessä kehitettävä etäluonto- tai etäympäristökoulu.
- Ympäristökasvatuksen materiaalipankki MAPPA ja avoimesti saatavilla olevat eri toimijoiden tuottamat ympäristökasvatusmateriaalit mahdollistavat ja tukevat kaikenlaista ympäristökasvatusta.
- Toimipisteiden auditointiin lisätään kysymyksiä saavutettavuudesta, esimerkiksi: Tarjoaako toimipiste palveluita kaikille alueensa opetus-/varhaiskasvatusryhmille, myös erityisryhmille? Onko alueella erityisryhmiä, joille palvelua ei ole pystytty tarjoamaan? Miksi ei?
- Toimipisteissä tunnustetaan heikommassa asemassa olevien ja palveluista aiemmin syrjään jääneiden erityistarpeita ja lisätään yhteistyötä sidosryhmien, esimerkiksi erityisryhmien opettajien ja ohjaajien kanssa.

Tavoite 2: Luonto- ja ympäristökoulujen toiminnassa arvostetaan ihmisten moninaisuutta ja jokainen voi osallistua omana itsenään.

- LYKE-verkoston toiminnassa turvallinen ja hyväksyvä ilmapiiri on vahvuus, joka tukee kestävän elämäntavan oppimista ja myönteistä suhdetta luontoon.
- Kaikille turvallista ilmapiiriä vahvistetaan eriarvoisuutta purkavilla ja erilaisia lähtökohtia tasoittavilla käytännöillä. Epäasialliseen käyttäytymiseen puututaan rakentavasti.
- LYKE-verkosto sitoutuu edistämään yhdenvertaisuutta ja puuttumaan kaikenlaiseen syrjintään osallistumalla Syrjinnän vastainen alue –kampanjaan. Verkoston toimipisteistä tulee ”syrjintävapaita alueita”.
- LYKE-verkoston viestintää kehitetään niin, että se vahvistaa kaikkien osallisuuden kokemusta. Moninaisuutta arvostavalla viestinnällä edistetään myös erilaisten työnhakijoiden mahdollisuutta päätyä luonto- ja ympäristökoulujen työtehtäviin.
- Toimipisteissä kerätään turvallista ilmapiiriä ja yhdenvertaisuuden kokemusta koskevaa palautetta. Esimerkiksi: Minulla oli hyvä olla/minulla on kurjaa, koska...

Tavoite 3: LYKE-verkosto tekee toimipisteitä tukevaa yhdenvertaisuustyötä yhdessä

- Luonto- ja ympäristökoulujen hyvät käytännöt yhdenvertaisuustyössä sekä yhdenvertaisuuden eri näkökulmia on koottu tähän suunnitelmaan (luku 4)

- Verkoston toimijoiden osaaminen yhdenvertaisuus- ja syrjintäkysymyksissä paranee LYKE-verkoston asiantuntijoiden kanssa yhteistyössä järjestämällä koulutuksilla. Suunnitelmassa on koulutus MALIKEn (<https://www.tukiliitto.fi/malike/>) kanssa yhteistyössä teemalla: Liikuntarajoitteiset luontokoulussa. Muita toivottuja koulutusteemoja ovat normikriittisyys yleisesti, rasismin ennaltaehkäisy ja kulttuurisensitiivisyys sekä saavutettavuuden eri näkökulmat.
- Verkostossa kootaan tietoa toimipisteiden erityisosaamisesta yhdenvertaisuusasioissa, jotta kokemattomampien on mahdollista kysyä neuvoa konkareilta.
- Verkoston toimijat jakavat yhdenvertaisuuden edistämiseen liittyvää osaamistaan, kuten erityistarpeisten ja erityisryhmien ohjaamisen menetelmiä, käytännön ratkaisuja osallistumisen esteiden ylittämiseen sekä palveluiden saavutettavuutta lisääviä toimintatapoja.

Tavoite 4: LYKE-verkosto vahvistaa jäsenistönsä tasa-arvoisia mahdollisuuksia osallistua verkoston toimintaan ja välittää avoimesti tietoa kaikille toimijoille.

- Koulutustapaamisia järjestetään edelleen vaihdellen eri puolella Suomea sekä uutena toimintamuotona epävirallisia verkkotapaamisia "LYKE-porinoita".
- Pyritään selvittämään, miten ne toimipisteet, jotka eivät osallistu tapaamisiin, kokevat osallisuutensa.
- Verkoston kaksikielisyyttä edistetään erityisesti ajankohtaisviestinnässä.
- MAPPA:n ruotsinkielinen sivusto julkistettiin elokuussa 2020. Edistetään sen tunnettuutta ja käyttöä.

Seuranta ja jatkuvuus

LYKE-verkoston toimintaa koskevaa yhdenvertaisuuden toteutumisen seurantaan tehdään säännöllisesti verkostolle lähettävien palautekyselyiden yhteydessä. Avoimilla kysymyksillä voidaan selvittää mahdollisia kokemuksia syrjivistä toimintatavoista ja saada ehdotuksia asioista, jotka voisi toteuttaa kaikkien osallisuuden näkökulmasta paremmin. Yhdenvertaisuuden näkökulmia on tärkeää pitää esillä myös asiakkaille suunnatuissa palautekyselyissä.

Vuonna 2010 toteutettu kysely luonto- ja ympäristökoulujen tilasta olisi hyvää toistaa säännöllisesti kymmenvuosittain. Erityisen tärkeää olisi seurata luonto- ja ympäristökoulutoiminnan valtakunnallista ja palveluiden alueellista kattavuutta sekä toimipisteiden mahdollisuuksia vastata kysyntään myös erityisryhmien osalta. Työsuhteiden tasa-arvon näkökulmasta olisi syytä seurata työsuhteiden määrää ja laatua eri toimipisteissä, eri sukupuolten osuutta ja toteutunutta palkkausta erilaisissa työsuhteissa, erilaisia työnimikkeitä sekä työntekijöiden koulutustaustaa.

Luonto- ja ympäristökoulujen yhdenvertaisuussuunnitelmaa päivitetään LYKKY:n strategian päivittämisen yhteydessä ja kehittämistoimien osalta säännöllisesti toimintasuunnitelman yhteydessä. Ajankohtaisia yhdenvertaisuusteemoja käsitellään LYKE-verkoston koulutuksissa.

4. Yhdenvertaisuuden edistäminen luonto- ja ympäristökouluissa

Luonto- ja ympäristökoulussa toimivalta kasvattajalta yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää herkkyyttä huomioida lasten ja nuorten monenlaisia eroja, tarpeita ja toiveita, kykyä ennakoita ja tehdä yhteistyötä opettajien ja muiden ryhmän ohjaajien kanssa sekä ennen kaikkea asenteellista ja toiminnallista joustavuutta omien ajattelumallien ja toimintatapojen muuttamiseksi.

Tähän lukuun on koottu yhdenvertaisuuden edistämisen näkökulmia ja keinoja luonto- ja ympäristökouluissa erilaisten verkkoaineistojen ja eri teemoja käsittelevien oppaiden pohjalta (ks. Linkkejä yhdenvertaisuuteen). Verkoston tapaamisen yhteydessä pidetyssä työpajassa ja jaetulla wikialustalla näitä näkökulmia täydennettiin eri toimipisteissä tehdyillä havainnoilla ja hyväksi koetuilla käytännöillä, jotka on koottu teemoittain ohjeiksi tämän luvun loppuun.

Saavutettavuus

Luonto- ja ympäristökoulutoiminnan esteetön ja tasa-arvoinen saavutettavuus on keskeinen arvo LYKE-verkostossa. Mitä sen toteutuminen tarkoittaa käytännössä?

Palveluiden ja toiminnan suunnittelun sekä asiakkaiden kokemuksen kannalta saavutettavuudella voidaan tarkoittaa monia asioita. Se tarkoittaa helppoa lähestyttävyyttä esimerkiksi tarjonnan, tiedonsaannin, ymmärrettävyyden, asenteiden tai taloudellisten esteiden näkökulmasta. Saavutettavuus on käsitteenä monitahoinen, mutta yleensä sillä viitataan aineettoman ympäristön asioihin, kuten tietoon, verkkosivuihin ja palveluihin. Saavutettavuus -käsitteen käsitteperi on esteettömyys, jolla viitataan puolestaan yleensä fyysisen ympäristön saavutettavuuteen.

Mahdollisuus kokea ja oppia luonnossa on muokattavissa kaikkien saavutettavaksi. Toiminnan saavutettavuus näyttyy kuitenkin helposti erilaisena erikielisille, toimintakyvyiltään erilaisille tai erilaisessa taloudellisessa asemassa oleville ihmisille.

Koko luonto- ja ympäristökoulun palveluketjun tai ohjelman muokkaaminen esimerkiksi aistirajoitteiden tai kielellisen ymmärryksen näkökulmasta tai muuten erityiselle ryhmälle vaatii resursseja ja osaamista. Ohjelman saavutettavuus voi merkitä tarvetta käyttää eri kieltä tai tulkkia, selkokielisyyttä, eri aistien käyttöönottamista tai viestin tehostamista kuvallisilla ohjeilla tai viittomin. Taloudellisesti tasa-arvoinen saavutettavuus voi merkitä esimerkiksi osallistujille lainattavia varusteita tai mahdollisuuksia maksuttomaan tai edulliseen luonto- ja ympäristökoulupäivään.

Etukäteen annettava tieto on tärkeä keino saavutettavuuden lisäämiseksi. Opettaja voi ennakotiedon perusteella arvioida esimerkiksi avustajan tarvetta tai soveltuuko ohjelma jollekulle oppilaalle lainkaan. On tärkeää, että osallistujat ja heidän huoltajansa saavat tarvitsemansa tiedot luonto- tai ympäristökoulun toimintaympäristöistä ja varustautumisesta.

Vaikka LYKKE:n strategian mukaan ”ympäristökasvatus kuuluu kaikille”, palveluita ei vielä ole tarjolla kaikkialla, eikä tieto luonto- ja ympäristökoulutoiminnasta tavoita kaikkia lasten ja nuorten opetusryhmiä. Alueellisesti tasa-arvoinen saavutettavuus edellyttäisi kattavia luonto- ja ympäristökoulupalveluita eri puolella Suomea ja siten LYKE-verkoston laajenemista entisestään.

Koska luonto- ja ympäristökoulujen palvelut eivät ole kattavia eivätkä resurssit niiden tarjoamiseen yhtäläiset, eri toimipisteiden toiminnassa on pystytty huomioimaan erilaiset erityistarpeet ja erityisryhmät vaihtelevasti. Useissa luonto- ja ympäristökouluissa on osaamista erityisryhmille räätälöidyistä ohjelmista. Niissä huomioidaan mm. erityisluokkien, maahanmuuttajien valmistavan opetuksen, kehitysvammaisten tai sairaalakoulujen ryhmien erityisiä tarpeita. Suunniteltaessa erityisryhmille soveltuvia luonto- ja ympäristökoulupalveluita kannattaa kysyä neuvoja järjestöiltä ja yhdistyksiltä tai kuntien vammaisneuvostoista.

Esteettömyys

Esteettömyys on käsitteenä monitahoinen. Turvallisuuden kokemuksen ja toimintaan osallistumisen esteet voivat olla myös psyykkisiä tai sosiaalisia, mutta tässä ohjeessa keskitytään fyysiseen esteettömyyteen.

Ympäristön fyysinen esteettömyys tarkoittaa ideaalitilanteessa sitä, että kaikki (esimerkiksi eri tavoin liikunta- ja aistivammaiset) pääsevät helposti kaikkiin tiloihin ja paikkoihin sekä pystyvät osallistumaan toimintaan. Ympäristön, kulkuväylien ja olemassa olevien tilojen ja rakenteiden esteettömyyttä voi kartoittaa (<https://www.invalidiliitto.fi/tarkistuslistoja>).

Viime aikoina esteettömyyteen on luontokohteissa kiinnitetty enenevässä määrin huomiota. Vaikkei luontokoulun maastoa ja käytettyjä reittejä saisikaan täysin esteettömäksi, polkujen ja ympäristön ongelmakohtia voidaan muokata vähemmän hankaliksi. Uudet tilat ja rakenteet kannattaa suunnitella alusta alkaen esteettömäksi. Tieto esteettömyydestä olisi syytä olla selkeästi ja helposti saatavilla. Ennakotietoa toimipisteen ja ympäristön esteettömyydestä ja soveltuvuudesta niille, joilla on erityistarpeita, voi tarjota esimerkiksi valokuvien, 360° videoiden tai reittiselvitysten muodossa.

Esteettömyyden toteuttamiseen ei aina tarvita rakenteita vaan avun tarpeen huomiointia. Ympäristöä ja ohjelmia voi olla tarpeen mukauttaa esimerkiksi toteuttamalla jokin toiminta helpommassa ympäristössä tai vähän eri tavalla kuin yleensä. Toimintaan osallistumiseksi toimintakyvyltään erilaiset lapset ja nuoret saattavat tarvita henkilökohtaista avustajaa, viittomakielen tulkkia tai erilaisia apuvälineitä. Ulkoympäristöön pääsyn mahdollistavia apuvälineitä voi vuokrata eri toimijoilta (<https://www.valineet.fi/>).

Vallitseva suuntaus erityistä tukea tarvitsevien opetuksessa on inklusiivinen eli opetus pyritään järjestämään lähikoulussa tavallisen opetusryhmän mukana. Tämän vuoksi on tärkeää selvittää aina etukäteen kysymällä, millaisia asioita ohjaajan on mahdollisesti syytä tietää ja ottaa huomioon osallistujien terveyteen ja/tai toimintakykyyn liittyen. Liikunta-, kehitys- ja aistivammoja on erilaisia ja toimintakyky voi samalla diagnoosillakin vaihdella suuresti. Toiminnan aikana ohjaajan kannattaa kysyä ja kuunnella toimintarajoitteisten osallistujien kokemusta, mutta avustaminen on mukana olevien avustajien tehtävä. Ohjaajan tulisi voida keskittyä ohjaamiseen.

Fyysisten esteiden purkamisen lisäksi vammaisten lasten ja nuorten yhdenvertaisuuden toteutumisessa tärkeää on heidän mahdollisuuksiensa näkeminen ja kiinnostustensa kannustaminen samalla tavalla kuin muidenkin, ei vamman kautta. Ohjaajan ja avustajien asenne ratkaisee usein enemmän kuin fyysinen toimintaympäristö. Uskallus ottaa selvää, soveltaa ja rikkoa ennakkoluuloja ovat esteettömyyttä käytännössä.

Sukupuolitietoisuus ja normikriittisyys

Sukupuolitietoisuus eli -sensitiivisyys merkitsee sukupuoli-dotusten, sukupuolen moninaisuuden ja moniulotteisuuden tunnistamista. Se on asenteiden, puheiden ja toimintatapojen refleksiivistä tarkastelua. Tavoitteena on avata, purkaa ja laajentaa sukupuolirooleja sekä sukupuolittuneita käyttäytymismalleja siten, että kaikkien mahdollisuudet toimia ja ilmaista itseään laajenevat sukupuolesta riippumatta. Pyrkimyksenä on tasa-arvo, ei sukupuolten häivyttäminen tai neutralisointi.

Luonto- ja ympäristökoulussa on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa sukupuolen moninaisuus. Voimme tarjota lapsille ja nuorille erilaisia roolimalleja ja toimintatapoja sukupuoleen sitomatta. Kaikille tulee taata turvallinen olo ja kuuluvuuden kokemus heidän omaksi kokemakseen sukupuoli-identiteetissä ja sukupuolen ilmaisussa. Sukupuolten yhdenvertaisuus ei toteudu, jos roolit tai tehtävät jaetaan sukupuolten mukaan tai samanlaista käyttäytymistä ei edellytetä sukupuolesta riippumatta. Myös tilaratkaisuja ja esimerkiksi wc-tilojen tarkoituksenmukaisuutta on hyvä pohtia sukupuolitietoisesti.

Sukupuolinormatiivinen samoin kuin seksuaalista suuntautumista koskeva heteronormatiivinen ajattelu on usein tiedostamatonta. Hetero-olettamus syrjii seksuaalisiin vähemmistöihin tai sateenkaariperheisiin kuuluvia. Kasvattajan on tärkeää tiedostaa välittämänsä asenteet, huomioida seksuaalinen monimuotoisuus sekä tuoda puheissa ja materiaaleissa esiin seksuaalisuuden kirjo.

Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvään kiusaamiseen ja häirintään on puututtava yhtä itsestään selvästi kuin muuhunkin epäasialliseen käytökseen.

Kulttuurisensitiivisyys

Kulttuurisensitiivisyyttä on kulttuurisen, uskonnollisen ja vakaumuksellisen moninaisuuden tunnistaminen ja kunnioittaminen. Tämä ei kuitenkaan merkitse toisten kohtaamista siten, että korostetaan oletettuja kulttuurieroja, vaan ymmärrystä omasta kulttuuritaustasta ja mahdollisten kulttuurierojen ottamista huomioon. Toiminnan lähtöoletukseksi otetaan kulttuurinen moninaisuus, ei yksin vallitsevan kulttuurin normeja. Eri kulttuuritaustoista tuleviin suhtaudutaan avoimesti ja kunnioittavasti, pyritään purkamaan ennakkoluuloja sekä kasvattamaan lapsia ja nuoria moninaisuuden arvostamiseen.

Tulkitsemme toisiamme helposti sen perusteella mitä näemme, mutta ulkonäön perusteella ei voi tietää alkuperästä, uskonnollisesta vakaumuksesta tai kielitaidosta. Merkittävät kulttuu-

rierot eivät välttämättä näy mitenkään päällepäin. Lapset ja nuoret on tärkeää nähdä omina itsenään rodullistamisen, kulttuuritaustan korostamisen tai etnisen luokittelun sijaan. Erityisesti interkulttuuriset, kahteen tai useampaan kulttuuriin sosiaalistuvat lapset ja nuoret kokevat kulttuurisidonnaisten normien rajoittavuuden osin ristiriitaisina odotuksina. Tarpeetonta kulttuuriseksi esimerkiksi nostamista tulee välttää.

Toisaalta kasvattajien tulisi olla selvillä erilaisista kulttuuritaustaan ja kielitaitoon liittyvistä tarpeista. Erilaisista lähtökohdista huolimatta kaikille tulisi tarjota yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua. Lähtökohtien eroja voi tasoittaa aktiivisilla teoilla. Luonto- ja ympäristökouluissa voidaan panostaa selkokieliseen viestintään, käyttää kuvatukia, eri kielille käännettyä materiaalia tai monikielisten ohjaajien tai avustajien apua. Ennakkotietoa voi olla tarpeen jakaa koteihin eri kielillä. Osallistujien on viimeistään ohjelman aluksi tärkeää tietää, millä kielillä luontokoulussa viestitään.

Ohjaajan kulttuurisensitiivisyyttä on selkokielisyys, outojen ja vaikeiden sanojen selittämien, selkeä ja riittävän hidas puhe, ymmärtämisen varmistaminen sekä vieraskielistenkin nimien lausuminen oikein. Työntekijöiden omaa kulttuurista ymmärrystä voi lisätä kysymällä ohjelmien kehittämiseen neuvoa järjestöistä tai kokemusasiantuntijoilta, tai vaikkapa järjestämällä tutustumispäivän monikulttuuristen ryhmien avustajille.

Epäasialliseen käyttäytymiseen puuttuminen

Nimittely ja muu epäasiallinen kielenkäyttö on varsin yleistä koulu yhteisöissä ja nuorten maailmassa. Asian arkipäiväisyydestä huolimatta kasvattajan on syytä muistaa, että nimittely vahingoittaa kaikkia läsnä olevia. Latautuneiden sanojen käyttö väärässä yhteydessä perustuu ennakkoluuloihin ja syrjiviin asenteisiin sekä ylläpitää eriarvoisuutta.

Epäasialliseen käytökseen puuttuminen on tärkeää paitsi kasvatuksellisesti ja kohteen tukemisen kannalta, myös turvallisen ilmapiirin luomiseksi muille ryhmässä. Kiusaamis- tai nimittelytilanteeseen on syytä puuttua joka kerta.

Syrjivään käytökseen tai kiusaamiseen puuttuminen ei ole helppoa ja erityisen haastavaa se on satunnaisissa kohtaamisissa. Miten koululaisten keskinäiseen syrjivään tai loukkaavaan käyttäytymiseen voidaan puuttua luonto- ja ympäristökoulussa, jossa ryhmä on vain pistäytymässä?

Toimintaohjeet syrjintään, häirintään, kiusaamiseen ja vihapuheeseen puuttumiseen voi kiteyttää näihin kolmeen vaiheeseen:

1. Pysäytä tilanne tai meneillään oleva häirintä vetoamalla toiminnan arvoihin/sääntöihin. Osoita tukeasi kohteelle toiminnan arvojen kautta. Älä tuomitse tekijää vaan teko.
2. Keskustele tapahtuneesta eri osapuolten kanssa turvallisessa keskustelutilassa.
3. Toimikaa yhdessä työyhteisössäsi. Kerro mitä tapahtui ja miten toimit. Pohtikaa yhdessä rakentavasti vaihtoehtoisia tilanteeseen puuttumisen tapoja.

Yllä olevat ohjeet pätevät niin lasten ja nuorten väliseen kuin aikuistenkin tekijöiden toimintaan. Jos luonto- tai ympäristökoulun opettaja kokee, että häntä kohtaan käyttäydytään epäasiallisesti, tilanne on myös tärkeää selvittää. Jos et saa apua työyhteisöstäsi, älä jää yksin, vaan pyydä vertaistukea muilta LYKE toimijoilta, ensisijaisesti omasta auditointiryhmästäsi. Keskusteluapua voit saada myös soittamalla LYKE-toimistolle. Voimme pohtia yhdessä vaihtoehtoja.

Turvallinen ilmapiiri

Luonto- ja ympäristökouluissa olemme tottuneet ennakoimaan ympäristössä toimimisen fyysisiä riskejä. Osallistujien kokemus toiminnan sosiaalisesta ja psyykkisestä turvallisuudesta on oppimisen ja myönteisen luontokokemuksen kannalta tärkeää.

Eryteisesti vallitsevien normien ulkopuolelle jäävät lapset ja nuoret ovat vaarassa kokea ulkopuolisuuden, kelpaamattomuuden tai näkymättömyyden aiheuttamaa turvattomuutta. Jatkuvaa jännittyneisyyden tai syrjivään kohteluun varautumisen tilaa kutsutaan vähemmistöstressiksi.

Sisäinen turvallisuuden tunne ja sosiaalisesti turvassa olemisen kokemus nousevat siitä miten jokainen tulee hyväksytyksi omana itsenään eikä jää ulkopuoliseksi tai näkymättömäksi. Turvallinen ryhmä ja toiminta eivät synnytä osallistujien minuutta uhkaavia tunteita, kuten pelkoa, häpeää, syyllisyyttä tai arvottomuuden tunnetta.

Turvallista tilaa luodaan muun muassa reiluilla pelisäännöillä, ohjaajan oikeudenmukaisella ja kunnioittavalla toiminnalla, hyvällä keskustelukulttuurilla ja aktiivisella ryhmäytymisellä. Sosiaalisen ja psyykkisen turvattomuuden ehkäisyssä tärkeää on turvattomuutta herättävien tilanteiden löytäminen ja paikantaminen.

Luonto- ja ympäristökoulujen vahvuudet ja hyvät käytännöt yhdenvertaisuustyössä

Arvokasvatus, osallistavat menetelmät ja sosiaalisen turvallisuuden luominen ovat luonto- ja ympäristökoulujen toiminnan vahvuuksia. Kestävän kehityksen kasvatuksessa oma identiteetti ja osallisuus aktiiviseksi kansalaiseksi kasvaminen ovat keskeisessä asemassa. Luonnon monimuotoisuuden arvostamisen rinnalla on luontevaa edistää ihmisten moninaisuuden arvostamista.

”Keskeisintä syrjinnän ehkäisemisen kannalta on kasvatus erilaisuuden näkemiseen arvokkaana, sillä samanlaisuuden paine on lasten ja nuorten keskuudessa armoston. Yksi keskeinen kasvatuksen periaate syrjinnän ehkäisemisessä on kaikkien lasten ja nuorten totuttaminen toimimaan keskenään.”

Lapsiasiavaltuutetun ja vähemmistövaltuutetun suositukset lasten ja nuorten kokeman syrjinnän ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi 15.3.2011

Luonto- tai ympäristökoulupäivä tarjoaa usein erilaisia mahdollisuuksia ja tiloja vuorovaikutukseen eritaustaisten lasten ja nuorten välillä. Toiminnallisen ja tutkivan oppimisen menetelmin, sekä esimerkiksi draamaa hyödyntäen voidaan lisätä eri väestöryhmiin kuuluvien oppilaiden välisiä tasa-arvoisia ja yhteistyöhön perustuvia kontakteja. Menetelmävalinnoilla voi myös pyrkiä järjestämään turvallisia toimintaympäristöjä niille, joiden on niitä muuten vaikea löytää.

Seuraavat hyvät käytännöt on koottu LYKE-verkoston toimijoiden yhteisessä työpajassa ja verkkoalustalla käydyistä keskusteluista.

Saavutettavuus

- Muista luonto- ja ympäristökoulupalveluita suunnitellessa ja niistä viestiessä erilaiset ryhmät, kuten erityisluokat, sairaalakoulut, maahanmuuttajien valmistavat ryhmät, kehitysvammaisten ryhmät, erikieliset koulut, normaalikoulut ja yksityiskoulut. Joillekin ryhmille viesti voi mennä parhaiten perille, kun lähestyt suoraan opettajia.
- LYKE-verkoston eri toimipisteissä vierailee ja on kokemusta erilaisista ryhmistä. Kysy neuvoa kokeneemmilta.
- Osallistujille maksuton luonto- tai ympäristökoulupäivä ja maksuton julkinen liikenne lisäävät heikommassa taloudellisessa asemassa olevien yhdenvertaisuutta.
- Viesti luonto- tai ympäristökoulupäivän ohjelmasta riittävästi ja ymmärrettävästi etukäteen. Yksi vaihtoehto on antaa opettajille ennalta kaikki leikit ja tehtävät auki kirjoitettuna, jotta toiveiden esittäminen on mahdollista.
- Ennakkoinfo on syytä antaa monikulttuuristen ryhmien kotiväelle suomen tai ruotsin kielten lisäksi englannin kielellä.

”Ihan tuntumana heittäisin, että suunnilleen jokaisessa ryhmässämme on 1–3 erityisen tuen tarvitsijaa ja lisäksi muutamia sellaisia, joiden kohdalla erityisen tuen kriteerit eivät täyty, mutta joilla on haasteita oppimisessa tai olemisessa.”

Luontokoulun opettaja

- Viesti selkeästi luonto- tai ympäristökouluun tarvittavista varusteista. Mahdollisuus lainata lämpimiä vaatteita tai sadevaatteita voi poistaa osallistumisen esteitä.
- Moninaisuuden näkyminen toiminnasta kertovissa kuvissa lisää kaikkien kokemusta kuulumisesta joukkoon ja tunnetta hyväksytyksi tulemisesta omana erilaisena itsenään.

Esteettömyys

- Pyydä jo ilmoittautumislomakkeessa tietoa mahdollisista erityistarpeista tai asioista, jotka ohjaajan on hyvä tietää.
- Liikunta- ja aistivammaisten osallistuminen onnistuu yhdessä etukäteen suunnitteleamalla ja varmistamalla, että mukana on tarpeellinen määrä avustajia. Ennakkoluuloton asenne auttaa kehittämään ratkaisuja.
- Joskus erityisryhmälle voi olla helpompaa järjestää matalan kynnyksen retki koulun omaan lähiympäristöön.
- Ulkona maastossa fyysinen esteettömyys ei usein toteudu täysin, mutta reitin voi suunnitella vähemmän vaativaksi.
- Vuokraa sopivat erityisvälineet avuksi (<https://www.valineet.fi/>)
- Pysyvästi tai loukkaantumisen vuoksi liikuntarajoitteiset oppilaat voi joissakin harjoituksissa ottaa ohjaajan apulaiseksi, jos itse toimintaan osallistuminen ei onnistu.
- Havaintomateriaalit aistirajoitteisille toimivat usein myös muille. Esimerkiksi kuvien käyttäminen tehtävänannon tukena hyödyttää monia ja auttaa kaikkia näkeviä keskittymisessä.

Sukupuolietietoisuus ja normikriittisyys

- Normikriittisyys tarkoittaa erilaisuuden huomioimista. Pidä ryhmän moninaisuutta aina lähtöoletuksena. Lasten ja nuorten tai heidän taustojensa erilaisuus ei usein näy päällepäin.
- Erilaiset perhetilanteet ja asumisjärjestelyt voi huomioida puhumalla oppilaiden kotiväestä mieluummin kuin perheestä tai vanhemmista, joita ei kaikilla ole.
- Puhuttele oppilaita ilman tarpeetonta sukupuoliluokittelua, esimerkiksi: "lapset", "ihmiset", "5-luokkalaiset", "te siellä kuusen takana" tai hellittelynimellä kuten "nöpönenät". Tytöttelyn ja pojittelun sijaan ota käyttöön näkyvät nimilaput, esimerkiksi nimipyykkipojat tai askarrellut nimilaput (esim. maitopurkista), ja kutsu oppilaita nimellä.
- Myös eläinten lisääntymis- ja soidinasioita käsiteltäessä voi sopivan tilaisuuden tullen purkaa heteronormia ja tehdä sukupuolen moninaisuutta näkyväksi.

"Usein meidän korpeista puhuttaessa mainitsen kyllä että tässä ovat Heikki ja Kauko, jotka on hyviä kavereita ja rakentaneet toisinaan yhdessä pesää."

Luontokoulun opettaja

- Opettajalle voi olla vaikeaa antaa rakentavaa palautetta sukupuoli- ja heteronormatiivisuudesta, mutta ainakin voit tarjota oman esimerkkisi sukupuolisensitiivisestä ja normeja purkavasta kasvatuksesta.

“Mun mielestä on hyvä tehdä selväksi esimerkiksi eläinten/luonnon sopeutumisesta puhuttaessa, että vaikka jokin eläinlaji on sopeutunut vain tietynlaiseen ympäristöön ja ilmastoon, me ihmiset tulemme sen sijaan toimeen missä vaan, sillä voimme lisätä tai vähentää vaatetusta ja säättää asuntemme lämpötilaa. Siis sen tarkemmin ketään esimerkkinä käyttämättä, yleisellä tasolla.”

Luontokoulun opettaja

“Valmistavien luokkien kanssa teemme usein niin, että käymme katsomassa yhden eläimen jokaisen oppilaan kotimaasta ja oppilas saa halutessaan kertoa, mikä eläinlajin nimi on hänen äidinkielellään. Se tuntuu olevan tärkeää monille lapsille ja kerrankin eräs todella levoton ja keskitymisvaikeuksinen oppilas rauhoittui ja motivoitui kovasti kun sai kertoa eläinlajien nimet venäjäksi aina kun käsittelyyn tuli jokin uusi eläin.”

Luontokoulun opettaja

Kulttuurisensitiivisyys

- Ohjelman sisältöä miettiessä kannattaa huomioida, ettei rajaa mitään kulttuuriryhmää ulkopuolelle, kuitenkin pitäen kiinni siitä, että opetus perustuu viimeisimpään ja olennaiseen tieteelliseen tietoon.
- Edistä yhdenvertaisuutta sanoittamalla sitä.
- Voit arvioida kielitaidon tason sopivan tehtävän avulla ohjelman alkuvaiheessa.
- Opetusmateriaaleja on hyvä tehdä eri kielillä resurssien ja tarpeen mukaan.
- Kun lapset haluavat itse kertoa omaan kulttuuritaustaansa liittyviä asioita, anna heille siihen mahdollisuus.

Epäasialliseen käyttäytymiseen puuttuminen

- Tuo ilmi nollatoleranssi kiusaamiseen ja syrjintään.
- Opettaja vastaa ensisijaisesti ryhmänsä käyttäytymisestä. Kuitenkin ellei opettaja huomaa puuttua epäasialliseen käyttäytymiseen, luonto- tai ympäristökoulun opettaja puuttuu.

Turvallinen ilmapiiri

- Riittävä tiedon vaihto opettajan kanssa etukäteen auttaa miettimään kullekin ryhmälle sopivat tehtävät, huomioiden motoriset ja kielelliset taidot sekä ryhmän sosiaaliset haasteet.
- Kerro etukäteen vastuujaoista: luonto- tai ympäristökoulun opettaja vastaa ohjelmasta ja opettaja oppilaistaan. Tämä on syytä ilmaista selkeästi, jotta opettaja ottaa vastuun asioiden hoitamisesta ja

“Luokan toiminnan havainnoiminen on tärkeää. Aluksi voi olla hyvä olla tutustumisen jälkeen tutkimustehtävä vaikka luupeilla pareittain. Etsitään laji tai tuntoimerkki esimerkiksi. Parien toiminnasta voi tehdä havainnointia, jos joku ei pysy mukana tai ei osaa kieltä tai on eksyneen oloinen ryhmässä.”

Luontokoulun opettaja

mahdollisten ongelmien ratkaisemisesta, eikä luontokouluopettaja vie hänen auktoriteettiaan.

- Ota käyttöön opettajan ryhmän tuntemus. Esimerkiksi toiminnan aikana voit tarjota vaihtoehtoja, mitä tehdään seuraavaksi.
- Pyri huomioimaan kaikki henkilökohtaisesti. Kaikkien nähdäksi tulemisen voi koettaa varmistaa tehtävällä, jonka aikana luonto- tai ympäristökoulun opettaja kohtaa kasvotusten jokaisen oppilaan kanssa, esimerkiksi tutustumistehtävä ohjelman alussa.
- Huomioi myös ryhmän hiljaiset. Menetelmät, joissa jokainen tulee kuulluksi, ovat tärkeitä, esimerkiksi puheenvuoro sillä, jolla on kiertävä esine kädessä.
- Pyri mahdollisista ryhmän sisäisistä jännitteistä huolimatta luomaan sosiaalisesti mahdollisimman turvallinen ja hyvä tilanne kohtelemalla kaikkia arvostavasti ja huomaten.
- Ennaltaehkäise kiperiä tilanteita seuraamalla tehtävien ja leikkien sujumista herkällä silmällä ja ohjaamalla. Esimerkiksi juoksuleikissä oppilailla voi olla haasteita ylipainon tai koordinaation kanssa.
- Moninaisuuden hyväksymistä voi vahvistaa sanoittamalla.
- Kummiluokkatoiminnassa on mahdollisuus huomioida pitkäjänteisemmin lasten erityisyyttä kuin vain kerran pistäytyvien luokkien kohdalla. Hyväksi havaittuja menetelmiä voi hyödyntää myös muiden sellaisten kanssa, joilla on erityistarpeita.
- Sosiaalisesti turvallisen ilmapiirin luominen on tärkeää myös aikuisten kesken. On hyvä muistaa, että niin työsuhteessa olevat, harjoittelijat kuin vierailevat opettajatkin ovat kaikki ihmisiä, joiden tulee voida kokea olevansa erilaisissa tilanteissa turvallisesti omiana itsenään.

"Kaikissa tilanteissa voi vahvistaa sitä kokemusta, että moninaisuus on ok toteamalla ääneen esimerkiksi: "tässä tuli hienosti esille, se kuinka me kaikki pidämme hieman erilaisista asioista, mutta jokaiselle löytyi jotain omasta mielestä kiivaa" tai "tähän ei ole väärää vastauksia" (kunhan pitää loukkaavat asiat edelleen selkeästi sopimattomina)."

Luontokoulun opettaja

"Voi myös sanoa ääneen oppilaille, että saavat tulla juttelemaan ja kyselemään. Vaikka sanoa, että tavoitteena on hieman tutustua jokaiseen, vaikka heitä on paljon. Usein auttaa kun muistaa sanoa ääneen asioita, jotka ehkä itselle ovat itsestään selviä, muttei välttämättä oppilaille!"

Luontokoulun opettaja

5. Yhdenvertaisuustyökaluja LYKE-verkoston toimipisteille

Seuraavassa esitellään yhdenvertaisuuden tarkistuslista ja yhdenvertaisuusprosessin malli LYKE-verkoston toimipisteille

Yhdenvertaisuuden tarkistuslista LYKE-toimipisteille

Toiminnan suunnitteluvaihe:

- Toimipiste tarjoaa palvelua kaikille alueen toimijoille, myös erityisryhmille. Palvelun saatavuutta on mietitty erilaisten ryhmien näkökulmasta.
- Tietoa palvelusta on tarjolla riittävästi ja avoimesti, huomioiden heikommassa asemassa olevat ja ne, joilla on erityistarpeita.
- Osallistuvien ryhmien valinta on tasapuolinen.
- Ohjelmien suunnittelussa on huomioitu erilaiset oppijat; monipuoliset menetelmät tarjoavat kaikille mahdollisuuden oppia ja osallistua.
- Toimipisteen tilojen, oppimisympäristöjen ja kulkureittien esteettömyydestä on tehty kartoitus ja sitä kehitetään. Esteettömyyttä koskevat tiedot ovat helposti saatavilla toimipisteen kotisivulla.

Ohjelman suunnittelu ja tiedonvaihto ennen vierailua:

- Ryhmän erityistarpeista, kuten toimintarajoitteista, monikulttuurisuudesta ja kielitaidosta tai sosiaalisista haasteista on pyydetty ja saatu tietoa.
- Ohjelman suunnittelussa on huomioitu erityistarpeet, soveltuvat menetelmät ja materiaalit. Pyydetään tarvittaessa apua asiantuntijatahoilta.
- Toiminnasta ryhmän vierailun aikana, esteettömyydestä ja tarvittavasta varustautumisesta on annettu osallistujille ja huoltajille riittävästi tietoa ymmärrettävässä muodossa.
- Heikossa asemassa olevien mahdollisuutta osallistua pyritään tukemaan.
- Ryhmästä vastaavalle on selvitetty ohjaajan ja ryhmän oman aikuisen vastuut vierailun aikana.

Luonto- tai ympäristökoulupäivän aikana ja jälkeen:

- Kiinnitetään erityisesti huomiota turvallisen ilmapiirin luomiseen. Toiminnan periaatteet ja säännöt esitellään selkeästi.
- Kaikilla on mahdollisuus osallistua. Kaikki pyritään huomioimaan ja niitä, joilla on erityistarpeita tai jotka ovat heikommassa asemassa tuetaan toiminnassa. Monipuoliset menetelmät antavat mahdollisuuden valita vaihtoehtoja.
- Ohjaaja toimii aktiivisesti arvokasvattajana moninaisuuden hyväksymiseksi, tarkastelee kriittisesti omaa toimintaansa ja asenteitaan sekä kehittää toimintaansa.
- Ohjaajalla on valmius puuttua kiusaamiseen tai muuhun epäasialliseen käyttäytymiseen.
- Osallistujilta kerätään palautetta: Onko luonto- tai ympäristökoulussa ollut hyvä olla vai onko jotain, mitä toiminnassa olisi hyvä huomioida?

Yhdenvertaisuusprosessin malli LYKE toimipisteille

1. ASKEL: SUUNNITTELUN KÄYNNISTÄMINEN

- Pohjana LYKE-verkoston yhdenvertaisuussuunnitelma
- Koko työyhteisö mukaan miettimään tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämistä omassa työssä. Avataan yhdenvertaisuuden teemoja ja mietitään miten ne näkyvät tai eivät näy meidän toiminnassamme. Tehdään asiaa avaavia harjoituksia (esim. Kaikki mukana oppaasta). Kirjataan esiin nousevia asioita ja näkökulmia.
- Yhdenvertaisuussuunnitelma voidaan tehdä erikseen tai se voi olla osa kestävän kehityksen ohjelmaa

2. ASKEL: NYKYTILANTEEN KARTOITTAMINEN

- Mikä on jo hyvin ja mikä vaatii työstämistä? Onko toimintakulttuurissa, ilmapiirissä ja toiminnan puitteissa tunnistettavia ongelmia? Onko ryhmiä, joita toiminta ei ole tavoittanut tai jotka ovat muita huonommassa asemassa?
- Apuna voi käyttää Yhdenvertaisuus luonto- ja ympäristökouluissa -tarkistuslistaa
- Pyydetään toimintaan osallistuneilta palautetta
- Apua ja asiantuntemusta järjestöistä, kokemusasiantuntijoita (ks. esim. listaa ["Kaikki mukana" -oppaan](#) lopussa)

3. ASKEL: TAVOITTEIDEN JA TOIMENPITEIDEN VALINTA

- Valitaan kehitettävistä asioista muutama tavoite/vuosi.
- Aloittaa voi esim. esteettömyyden ja saavutettavuuden teemoilla

4. ASKEL: SUUNNITELMAN TOTEUTTAMINEN JA SIITÄ TIEDOTTAMINEN

- Toimintaohjeet suoraan suunnitelmaan! Suunnitelma tai sen osa voi toimia työyhteisön yhdenvertaisuusoppaana.
- Voitte piirtää suunnitelmasta kaavion, kuvion, kuvan tai sarjakuvan, tai tehdä videon, mikä vain teillä toimii. Ihan tavallinen paperidokumenttikin käy.
- Viestitään yhdenvertaisista toimintatavoista ulospäin esimerkiksi ryhmille annettavassa ennakkoinformaatiossa ja luodaan turvallista ilmapiiriä osallistujille ymmärrettävillä säännöillä. Yksi tapa viestiä on Syrjinnästä vapaa alue -merkki.

5. ASKEL: SUUNNITELMAN SEURANTA JA ARVIOINTI

- Kirjataan suunnitelmaan kartoituksen tulokset, tavoitteet ja toimet yhdenvertaisuuden edistämiseksi, sekä indikaattorit vaikutusten seurannalle. Sovitaan seurannasta, aikataulusta ja palaverista, jossa asian edistymistä käsitellään.
- Eteneminen pieni askel kerrallaan ja keskusteleva työyhteisö on parempi kuin pöytälaatikkoon unohdettu hieno paperi!

Viestintä yhdenvertaisuustyöstä

Yhdenvertaisuustyöstä kannattaa viestiä monin tavoin, sillä yhdenvertaisuutta ei voi kukaan edistää yksin, vaan se todentuu aina ihmisten välisessä toiminnassa. Hyvä on myös huomata, että kaikki organisaation viestintä ja materiaalit kertovat joka tapauksessa jotain arvoistamme. Kannattaa siis miettiä, onko viestintämateriaali kutsuvaa ja näkykö moninaisuus materiaaleissa niin, että kaikki voivat kokea itsensä joukkoon kuuluvaksi.

Yksinkertainen tapa viestiä syrjinnän vastaisesta työstä on osallistuminen [Syrjinnästä vapaa alue](#) -kampanjaan. Julistautumalla syrjinnästä vapaaksi alueeksi organisaatio tai työyhteisö si-

toutuu kohtelevaan kaikkia asiakkaita ja henkilökuntaa yhdenvertaisesti sekä ottamaan kaikki ilmoitukset ja epäilykset syrjinnästä vakavasti. Kampanjaan osallistuva saa käyttöönsä pyöreän Syrjinnästä vapaa alue –merkin, jolla tiedotetaan yhdenvertaisuuteen sitoutumisesta sekä ulospäin että työyhteisölle. Pieni ele mahdollistaa tärkeän aiheen nostamisen keskusteluun.

6. Linkkejä yhdenvertaisuuteen

Käsitteet

THL:n helppolukuinen sanasto

kokoaa sukupuoleen ja tasa-arvoon liittyviä käsitteitä tasa-arvotyön tueksi.

<https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto>

Sivustot

Oikeusministeriön ylläpitämä tietopankki yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä

<https://yhdenvertaisuus.fi>

Justitieministeriets databank om likabehandling och icke-diskriminering

<https://yhdenvertaisuus.fi/sv>

Data base maintained by the Ministry of Justice contains information and tools of equality and nondiscrimination

<https://equality.fi>

Yhdenvertaisuusvaltuutetun sivut

<https://www.syrjinta.fi/>

Tasa-arvovaltuutetun sivut

<https://www.tasa-arvo.fi/>

Opetushallituksen sivuilla opastetaan oppilaitoksia tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämässä

<https://www.oph.fi/fi/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus>

Opiskelupaketti kouluissa ja päiväkodeissa työskenteleville

<http://www.tasa-arvokasvatuksessa.fi/>

Yhdenvertaisuustyö

Yhdenvertaisuuden arvioinnin työkalu (2020)

Uuden yhdenvertaisuuslain mukainen apuväline yhdenvertaisuuden edistämistä tekeville toimijoille eri organisaatioissa

<https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/Yhdenvertaisuuden+arvioinnin+opas>

Verktyg för bedömning av likabehandling

<http://yhdenvertaisuus.finlex.fi/sv/>

Tool for the assessment of equality

<http://yhdenvertaisuus.finlex.fi/en/>

Kaikki mukana? Yhdenvertaisuussuunnittelun opas nuorisotyöhön. Riikka Jalonen & Laura Hei-nonen (2019).

Sisältää muun muassa tiiviin “yhdenvertaisuuden edistäjän sanakirjan” (s. 8-9), tietoa siitä mitä syr-jintä on, yhdenvertaisuusteemoihin virittäviä harjoituksia työyhteisölle, malleja kartoitukseen, toimen-piteisiin ja tiedottamiseen.

https://www.koordinaatti.fi/system/files/2020-01/kaikki-mukana_0.pdf

Koulu vailla vertaa – opas yhdenvertaisuussuunnitteluun. Rauhankasvatusinstituutti (2016).

Sisältää muun muassa esimerkkejä erilaisten oppimisvaikeuksien huomioimisesta, yhdenvertaisuut-ta tukevista menetelmistä ja toimintakulttuurista.

https://maailmankoulu.fi/wp-content/uploads/2018/02/yhdenvertaisuus_opas_web.pdf

Oppia kaikille! Yhdenvertaisuussuunnittelun opas oppilaitoksille. Sisäasiainministeriö. (2013).
<https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/Oppia+kaikille+suomi>

Kunskap för alla! Handbok i likabehandlingsplanering för läroanstalter. Inrikesministeriet. (2013).

Centrala begrepp och process av likabehandlingsplanering.
<https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/Oppia+kaikille+SV>

Education for all! - Equality planning guide for educational establishments. Ministry of the Interior (2013).

The key concepts and the process of the equality planning.
<https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/Oppia+kaikille+EN>

Kop kop– Pääseekö sisään? Yhdenvertaisen järjestötoiminnan opas urheilu- ja nuorisjärjestöille.

Järjestöjä koskevia yhdenvertaisuusteemoja, muun muassa tapahtumien järjestäminen, hallituksen jäsenvalinnat ja syrjinnän ehkäisy.
<https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/Kop+kop+suomi/ef2d81ce-a527-4d70-a4f1-380e369e5aad/Kop+kop+suomi.pdf>

Yhdenvertaisuussuunnittelun opas. Sisäasiainministeriö (2010).

Ennen vuoden 2015 yhdenvertaisuuslakia julkaistu tietopaketti sisältää edelleen käyttökelpoisia jäsennyksiä, avaa muun muassa työyhteisöjä ja palveluita koskevia yhdenvertaisuuskysymyksiä. Hyvä listaus tahoista, joilta voi saada vähemmistö- ja erityisryhmiä koskevaa neuvontaa.
<https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/Yhdenvertaisuussuunnittelun+opas+suomi/a74c17cd-2170-4e8b-8b2b-ff4c0407978c/Yhdenvertaisuussuunnittelun+opas+suomi.pdf>

Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäjän tarkistuslistoja kouluille. Rauhankasvatusinstituutti ry:n Maailmankoulu 2018.

Monipuolinen listaus yhdenvertaisuusnäkökulmista koulujen opetuksessa.
<https://maailmankoulu.fi/wp-content/uploads/2018/12/yhdenvertaisuuden-edistjn-tarkistuslistat-kouluille.pdf>

Saavutettavuus

Saavutettavan vapaa-ajantoiminnan askeleet. Nuorten Akatemia 2020.

Harrastustoiminnan yhdenvertaisen edistämiseen tehty opas esittelee saavutettavuuden esteitä ja ratkaisuja niiden ylittämiseen
https://www.nuortenakatemia.fi/wp-content/uploads/2020/01/saavutettavan_vapaaajantoiminnan_askeleet.pdf

Nuorten Akatemian pikatesti nuorille suunnatun toiminnan saavutettavuudesta.

Avaa hyvin saavutettavuuden näkökulmia.
https://www.fyrex.com/play/saavutettavuus_A9a53Zngk

Tietoa kaikille.

Helppolukuinen ja ymmärrettävä teksti – eurooppalainen selkokielistandardi. Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Ohjeet selkokieliseen viestintään.
https://www.tukiliitto.fi/uploads/2017/10/tietoa_kaikille_2laitos.pdf

Esteettömyys

Tarkistuslistoja ympäristön ja palveluiden aisti- ja liikuntaesteettömyyden kartoittamiseen
<https://www.invalidiliitto.fi/tarkistuslistoja>

Kehitysvammaisten tukiliiton Malike

edistää vaikeasti vammaisten osallistumisen ja liikkumisen mahdollisuuksia toimintavälineiden ja toisten ihmisten avulla. Malike vuokraa toimintavälineitä ja neuvoo niiden käytössä. Maliken Ulos talosta, pois pihasta –toimintavälinekoulutuksen verkkokurssi on kooste lyhyitä videoita ja diaesityksiä, jotka esittelevät vaikeasti vammaisten osallistumisen mahdollistavia apuvälineitä ja ratkaisuja. Kurssi on LYKE-verkoston käytössä, kysy salasanaa toimistolta!

<https://www.tukiliitto.fi/malike/>
<https://www.hyvakySYMYS.fi/kurssi/ulos-talosta-pois-pihasta-toimintavälinekoulutuksen-teoriaosuus-yleinen/>

Soveltavan liikunnan apuvälineitä vuokraavat tahot ja linkit koottuna yhteen.

<https://www.valineet.fi/>

Normitietoisuus, kulttuuri- ja sukupuolisensitiivisyys

Älä oletta - Normit nurin! Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä (2013).

Kasvattajille johdatus normitietoiseen pedagogiaan: näkökulmia moninaisuuteen, välineitä omien ajattelu- ja toimintatapojen kriittiseen tarkasteluun ja toimintakulttuurin muutokseen.

<https://www.tasa-arvo.fi/documents/10181/34936/AlaOletaNormitNurin.pdf/a5aae854-8783-4277-908b-3a28f30842e8>

Kuka muu muka?! Opas hyvien suhteiden edistämiseen ja muukalaisvihan torjumiseen. Sisäministeriö (2014).

<https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/Kuka+muu+muka>

Vem annan då?! Handbok för att främja goda relationer och motverka främlingsfientlighet. Inrikesministeriet (2014).

<https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/Vem+annan+d%C3%A5+Handbok>

Luonto kotoutumisen tukena. Opas toimijoille. Suomen luonnonsuojeluliiton Pirkanmaan piirin Kolu-hanke (2019).

https://www.sil.fi/app/uploads/sites/10/2019/05/Kolu_Luonnonhoito_kotoutumisen_tukena_Opas_toimijoille.pdf

Integration through nature management. A guidebook (2019).

https://www.sil.fi/app/uploads/sites/10/2019/01/Kolu_Integration_through_nature_management_Guidebook-1.pdf

Tilaa moninaisuudelle! Opas seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen. Oikeusministeriön Rainbow rights -hanke (2019).

Käytännön toimenpide-ehdotuksia sisältävä tietopaketti ammattilaisille, jotka osana omaa työtään kohtaavat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä. Oppaassa on osiot opetus-, varhaiskasvatus- ja nuorisotyön alalle.

<https://yhdenvertaisuus.fi/rainbow-rights-aineistot>

Opitaan yhdessä! Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus – opas opettajille. Seta ry (2016).

https://www.dropbox.com/s/iffkzu8f0ft73wx/Opas_kouluille_2016_NETTI.pdf?dl=0

“Tää on kuka mä oon” – videokokonaisuus ja oppimistehtävät sateenkaarinuorista. Seta ry (2020).

Setan dokumentaariset haastatteluvideot avaavat nuorten omaa kokemusta esimerkiksi kasvattajien toiminnasta.

<https://seta.fi/sateenkaaritieto/ammattilaisille/opetusala/>

Lasten oikeudet ja osallisuus

Lapsiasiavaltuutetun ja vähemmistövaltuutetun suositukset lasten ja nuorten kokeman syrjinnän ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi (2011).

<http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/15.3.2011.pdf>

Opettaja – näin annat oppilaillesi mahdollisuuden osallistua. Lapsia-asiavaltuutetun toimisto (2018).

Tietoa lasten osallisuuden juridisista perusteista ja käytännön ohjeita osallistamiseen.

http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2018/05/LOS_esite_opettajille_2018.pdf

Compasito - Lasten ihmisoikeuskasvatuksen käsikirja. Euroopan neuvosto (2007), suomenkielinen käännös Lasten Keskus (2012).

Laaja kokoelma kokemuksellisia, osallistavia harjoituksia yhdenvertaisuudesta ja oikeudenmukaisuudesta.

https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/Compasito_SU_pdf_nettiversio.pdf